

כפה עליהם הר כגיגית: כפיה ובחירה עפ"י ר' חסדאי קרשקש

"מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית". לפנינו אלגוריה נפלאה הדנה בשאלות היחסים שבין חרות וכפייה, שהרי כפיית ההר היא כפיית הרצון. אך לפני שנדון במשמעות הדברים, זקוקים אנו להערה מקדימה שתאפשר לנו לקרוא פשוטם של דברים, שהרי האלגוריה מניחה שאנו מודעים לשני מושגים הלכתיים יסודיים: מודעא וקיום. על המודעה נוכל לעמוד מתוך דברי הרמב"ם בהלכות מכירה (י, א): "מי שאנסוהו עד שמכר... ממכרו ממכר בין במטלטלין בין בקרקעות שמפני אונסו גמר ומקנה... לפיכך אם מסר מודעה קודם שימכור ואמר לשני עדים דעו שזה שאני מוכר חפץ פלוני או שדה פלוני מפני שאני אנוס הרי הממכר בטל..." המושג המשפטי השני הוא הקיום. קיום שטר מבטל את הספקות העלולות להתעורר בו. מודעה וקיום פועלים אכן בצורה ניגודית. מעתה יכולים אנו לנסות ולחדור למשמעות הדיון.

פירושים נאים רבים נאמרו על קטע תלמודי זה. בחרתי כאן בפירושו של ענק הפילוסופיה היהודית, ר' חסדאי קרשקש [רח"ק], בספרו אור ה' (מאמר ב, כלל ה, ו). הכפייה המדוברת על איום על החיים היא אלגוריה לכפייה אחרת. כוונתנו לכפייה הנובעת מוודאות הדברים עצמם, הוודאות שהמתמטיקה והפיסיקה כופים עלינו, ואולי, אני מדגיש את ה'ואולי', הכפייה שמקורה בנסיים. ההגעה לוודאות מוחלטת באמונה, פירושה ביטול הבחירה: "למה שהתבאר שהאמונה הנקנית באמצעות הקדמות שכליות", כמתמטיקה, "וכל שכן באמצעות הנבואה שהייתה במעמד הנכבד ההוא", בהר סיני, "לא יהיה אל הרצון שום מבוא בה". הכפייה מאפיינת מצב זה בו אנו פועלים מבלי שרצוננו יוכל להשפיע עלינו. במצב זה "היה להם שיאמינו, ירצו או לא ירצו. הנה אם כן היו מוכרחים על האמונה. ודימה ההכרח הזה כאילו כפה עליהם ההר כגיגית". כפיית ההר והאיום על חייהם הם אכן אלגוריה כדי לבטא את האונס שבא בעקבות הנבואה והנסיים, "האותות העצומים". הסטייה מהדרך הוודאית, היא סטייה מדרך החיים: "מיתה וקבורה". על כך הגיב רב אחא בר יעקב: "מכאן מודעא רבה לאורייתא". מה משמעותם של שכר ועונש כשאין לנו חרות, חרות לקבל או לסרב? בנוסח אחר: "אילו הגהינום היה במחנה יהודה, אז כולנו היינו מקפידים בקלה כבחמורה", אך אז לא היה גם משמעות דתית לעבודת ה' ? על כך ענה רבא: "הדור קבלוה בימי אחשוורוש דכתיב קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקיבלו כבר". יש קיום כנגד המודעה, וקרשקש מפרש: "אחר שנראה שבאמצעות השמחה שהיו שמחים על הנסים ועל הפורקן שנעשו להם בימים ההם, קימו מה שקבלו כבר, הרי המודעא בטלה מאליה". זהו יסוד חשוב בהגותו של רבי חסדאי קרשקש, אדם נשפט על תגובתו האמוציונלית לאמת: "הערבות והשמחה, שבו נתלה הגמול באמונות". כדי להסביר זאת ארשה לעצמי להשתמש באמרה חכמה שניסתה להגדיר את ההבדל בין נויורוטי לפסיכוטי: "הפסיכוטי חושב ש-

$5=2+2$. הנוירוטי יודע ש- $4=2+2$, אך זה מפריע לו". תגובתי למציאות שאינני יכול לשנות, היא ביטוי לחרות שבי. אף אם האמונה היא הכרחית, הרי שתגובתי עליה מביאה אותי למשפט. השמחה של פורים, השמחה של מצווה, היא הקיום החופשי של מה שהוטל עלינו בכפייה. דבר זה מתאים בתקבולת ניגודית לסיפור חסידי המספר שיהודי מגיע לרבי מקוצק ובוכה לפניו שיש לו ספקות באמונה.

- ומה אם יש לך ספקות?

- אזי לית דין ולית דיין!

- ומה בכך?

- אזי כל החיים חסרי משמעות...

- אם כך נושעת.

איום ונורא! כשמחה של מצווה, גם המועקה הנובעת מהספקות ראויה לשכר.

על פי רמזים במחשבה החסידית, בייחוד במשנתו של רבי נחמן מברסלב, יכולים אנו לפתח כיוון שונה במקצת להבנת הסוגייה. אמנם כן, הכפייה מבוטאת בעובדה שאנו נמצאים בפני נסים גלויים, ומכאן "מודעא רבה". אולם הערתו של רבא מקבלת משמעות שונה. בגזרות המן הרשע, התגלה בפנינו בצורה טרגית עולם בו שולט הסתר הפנים. אין הוכחות כי אין רציונליות, הכל תלוי באמונה. זה ועוד. קבלת התורה הופכת עכשיו תלויה ברצון ישראל, הנרדף דווקא בגין רצונו לשמור על הברית עם הקב"ה. וזאת, במציאות נוראה שתוארה במזמורי בני קורח: "חֲרָפוּנִי צוֹרְרֵי בְּאֶמְרָם אֵלֵי כָּל הַיּוֹם אֵיךְ לִהְיוֹת אֶל-לִהְיוֹת (תהילים מב, יא), "כִּי עָלִיף הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם - - נִחַשְׁבָנוּ כְּצֹאן טִבְחָה" (שם מד, כג). רבא מתאר, לפי זה, קיום התורה בעקבות המעבר מעולם בו האמת שקופה, לעולם בו שולטים צללי הספקות. כאן נעוצה התזה המרכזית של רבי נחמן. האמונה לא תהיה, וגם לא הייתה אף פעם, כמתמטיקה. אמנם כן, איך אמר פעם איש מוסר לתלמידו "אין לך קושיות, יש לך תירוצים", תירוצים להצדיק את פעולות היצר. אמנם כן, יש הרבה תירוצים ותואנות, אך יש גם קושיות. אחרית הימים היא הגאולה מצללי הספק, אך אנו חיים בעולם שטרם נגאל. ורבא בא להעמיד אותנו על חיי הגבורה שאנו חייבים לחיות בעולם שאינו נגאל, כשלדאבוננו ההר רחוק מאתנו.